

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN POEZİYASINDA İSTİQLALÇILIQ

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin istiqlaliyyət savaşı mövzusunda söz açılarda Əhməd Cavad, Almas İldırım, sonra anılan ən böyük şair Bəxtiyar Vahabzadədir. Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan mədəniyyətinin deyil, həm də Azərbaycan gerçəkliyinin tərkib hissəsidir, çox sayda Azərbaycan insanı, xüsusilə gənc nəsil həqiqi idealını Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında tapıb. “Bu poeziya ürəklərə təpər, tərəddüd keçirən qəlblərə qətiyyət və inam bəxş etmişdir”. Onun poeziyası mənəvi nur, səfərbəredici vasitə kimi həmişə öndə olub. “20-ci yüzilliyin əvvəllərində yeni fikirlərə, siyasi-mənəvi təlatümlərə hamilə olan Azərbaycan cəmiyyəti Sabiri, əsrin müdriklik çağlarında isə Bəxtiyarı dünyaya gətirdi. Bu baxımdan Sabir Bəxtiyarın qanuni, mənəvi atasıdır. O da təsadüfi deyil ki, Bəxtiyarın siyasi-ictimai məzmunlu şeirlərində istiqlalçı şairlərin (Mehmet Akif Ersoy, Tofik Fikrət, Əhməd Cavad, Almas İldırım və b.) hamısından daha çox Sabirin hayqırıqları ilə fəryadları duyulmaqdadır” (1, s. 162).

“Vəkil etdi millətin çəkdiyi sitəm məni” düşüncəsi ilə yazıb-yaradan qüdrətli şairin doğma dilimizin, milli kimliyimizin taleyi ilə bağlı narahat düşüncələri sonralar “Latın dili” şeirində, “Mərziyyə” poemasının səhifələrində oyadıcı, hərəkətverici üsyana çevrildi. Bəxtiyar Vahabzadə görkəmli şair, böyük fikir adamı kimi, 1920-ci ildən sonra istiqlalçı nəsillər arasında qurulan əlaqələri ötən əsrin 60-cı illərində yenidən bərpa etməklə poeziyada həmin nəslin hüquqi varisi olduğunu sübuta yetirdi. Ədəbiyyatşünas alim Mürşüd Məmmədovun təbirincə desək, ikiyə bölünən millətin tarixi faciəsini də bütün çılpalığı ilə “Gülüstan” poemasının misralarına hopdurdu, özünün istiqlalçı amalından bir qarış da geri çəkilmədi və bu yaşamı, mücadiləsi ilə o, bütöv bir istiqlalçı nəslin ideoloqu, tərbiyəçisi, eyni zamanda, ustadı oldu. Onun adı, imzası olmadan millətin istiqlal hərəkəti yarımçıq və solğun görünər. “Millətim bədbəxtsə, mən hansı haqla, hansı ürəklə Bəxtiyar olum?” ağrısı böyük şairin istiqlal mücadiləsinin təməlində dayanır.

Sovet dönmənin dissident şairi Bəxtiyar Vahabzadə sistemli şəkildə totalitarizmi qamçılamaqdan, istiqlal mücadiləsinə hesablanmış şeirlər yazmağından qalmamışdı. Bu, onun üçün zəruri bir missiya idi. İstiqlal poeziyamızın bayraqdarlarından biri kimi Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan tarixinə “qırmızı qaranlıqlar” (Əlibəy Hüseynzadə) kimi daxil olmuş Sovet dönməndə belə zamanla hesablaşmayıb, onun qüdrətli, cəsarətli qələmi və ilhamı sayəsində “Əlahəzrət zaman poeziyanın hüsurunda dayanıb” (2, s. 425).

Professor Nizaməddin Şəmsizadə həmin dövrün 70 illik total sosiologiya basqısı altında iki cür ədəbiyyatın formalaşdığını yazır: “Bir bolşevik ideologiyasına xidmət edən sovet ədəbiyyatı, bir də sovet dövrünün milli Azərbaycan ədəbiyyatı”. B.Vahabzadə ikinci ədəbiyyatı yaradan və ömrünün sonuna kimi öndə dayanan, çoxəsrlik klassik poeziyamızdan gələn fəlsəfi-intellektual şeirimizin qüdrətli nümayəndəsidir: “Çünki müasirlərindən heç kim dünya fəlsəfi poeziya təcrübələrini onun qədər uğurla milli-poetik sistemimizlə birləşdirə bilməyib. Onun bir şair kimi fəaliyyəti mənsub olduğu xalqın tarixi, mənəvi həyatı, etnoqrafik təfəkkürü, bir sözlə, iç dünyası ilə bağlılığındadır. O, fəlsəfi-intellektual şeirə bu iç dünyadan gəlir”. Bəxtiyar Vahabzadə əsl vətəndaş şairdir. Onun ictimai ideali da, estetik dünyası da məhz vətəndaşlıq, istiqlalçı düşüncəsindən qaynaqlanır. B.Vahabzadə yaradıcılığı “milli taleyimizə dünya müharibələri, inqilabi çevrilişlər, siyasi qalmaqallar, qanlı repressiyalar, mənəvi aldanışlar erası kimi daxil olmuş XX əsrin kardioqramasına bənzəyir. Burada infarkt keçirmiş ürək kimi taleyin amansız zərbələrindən parça-parça olmuş Azərbaycanın ölməz obrazı bütün əzəmətilə poetikləşir... O, tariximizi poetik gözlə, şair fəhmi ilə oxuyur, eyni zamanda tarixi taleyimizə dünya səviyyəsindən nəzər salmağa nail olur” (N.Şəmsizadə). B.Vahabzadə poeziyası milli istiqlal, azadlıq uğrunda savaş müstəvisində tarixi yaşadan, tarixi istiqlal, azadlıq, haqq-ədalət, dirəniş, mübarizə yoluna, yolçuluğuna yönələn poeziyadır. Mənsub olduğu xalqın həyat, yaşam qayəsini qan yaddaşına, kökə, ilkinliyə yönəltmək, onu oyatmaq, mübarizəyə qoşmaq B.Vahabzadə yaradıcılığının başlıca missiyasıdır. Bu poeziya milli-mənəvi varlığımızın yenilməzliyinə, kökdən gəlib kökə getməsinə, öz haqqına sahib çıxma savaşının müqəddəsliyinə ucaldılmış əbədiyyət abidəsidir. B.Vahabzadə görkəmli türk ədəbiyyatşünası İsmayıl Hikmətin həyat fəlsəfəsinin, istiqlal düşüncəsinin dərslərini yetərincə mənimsəmişdi ki: “İlham pərdəsinin zərif gərdəsinə istibdad zənciri vurmazlar, ipək saçlarına istiqlal çələngi hörərlər”. Bu mənada B.Vahabzadə yaradıcılığı bütövlükdə və bütün yönəri ilə Azərbaycan poetik təfəkkürünün istiqlal çələngidir. Müstəqilliyimizin bərqərar olması, istiqlaliyyətimizin var olması prosesində B.Vahabzadə yaradıcılığının müstəsna, əbədiyaşar yeri var. Bu poeziya zaman-zaman yağmalanmış, tikə-tikə doğranmış, olmazın zülmünə düşər edilmiş, haqqı tapdalanmış, namərdliklə üz-üzə qalmış Azərbaycanımızın yaralarına məlhəm olan, ona bu bəlalardan çıxış yolu göstərən bir vasitədir. Bu poeziya Babək əqidəsi, Koroğlu yenilməzliyi, Şah İsmayıl Xətai cəsarəti ilə qundaqlanıb. Onun poeziyası yaddaşın, milli düşüncənin fəryadı, oyanış təbili kimidi. SOS işarəsi kimi hər an milli düşüncəyə mesaj verir ki, ayıq olun, sayıq olun, milli kimliyimizə sahib çıxın, özünüzə, könlünüzə layiq olun.

B.Vahabzadə xalqımızın yüksək insani keyfiyyətlərini, əxlaqi dəyərlərini, mənəvi məziyyətlərini təcəssüm etdirən xalq yaradıcılığından ustalıqla bəhrələnən və bu bəhrələnməni istiqlal, müstəqillik savaşımızın tərənnümü istiqamətində böyük ustalıqla sərf etməyə nail olan qüdrətli sənətkardır. Onun yaradıcılığında sosial, estetik problemlərə vətəndaş baxışı və mücadilə,

istiqlalçılıq düşüncəsi həmişə vəhdətdə olub. B.Vahabzadə bütün yaradıcılığı boyunca mənsub olduğu xalqı milli oyanışa, öz-özünü dərinədən dərk etməyə, bu yöndə öz gücünü, qüdrətini, istedadını, intellektual potensialını hərəkətə gətirməyə səsləyib. Təbliğ edib ki, biganəliyə, milli dəyərlərə xor baxmaq hallarına qarşı barışmaz mövqedə dayanmaq lazımdı, həyatda özü olmayanların sözü olmur:

Özünü dərk eylə, özünü ağla,
Gah ona, gah buna baş əydin, yetər.
Özgəyə bu qədər yalmanmağınla
Özünə düşmənsən özgədən betər.
Özüm olmalıyam, mən özüm ancaq, -
Özüm deyiləmsə, demək heç nəyəm (1, s. 208)

B.Vahabzadə poeziyası sözün həqiqi mənasında dönməz bir savaşı, mücadilə yolçusunun poeziyasıdır. Bu poeziya təlqin edir ki, milli azadlıq, istiqlal yolunda xalq öz gücünü yenilməz, sərt dağlara, qayalara belə göstərməli, hər cür qorxu-hürkünü dəf etməyi bacarmalı, cəsarətlə silahlanmalıdır. Yoxsa “Latin dili” şeirində təsvir edilən durum qarşısında qalmaq hər an taleyini izləyəcək:

“Mən azadam, müstəqiləm” sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər,
De, kim sənə azad deyər?..
Söylə, söylə, necə azadsan ki,
Komalarda dustaq olub ana dilin?
Böyük-böyük məclislərdən
İtirilib ilim-ilim... (1, s. 187)

Bəxtiyar Vahabzadə fikri öz mahiyyəti etibarilə aristokratizmin ifadəçisidir. Bununla belə o, aristokratizmi fərdiyyətçiliklə pragmatizmi özündə birləşdirən burjua düşüncəsinə, bu yöndə özünü bürüzə verən hər cür mənəviyyat və bazar iqtisadiyyatı diqtəsinə müxalifdir. Onun vətəndaş-şair dünyagörüşü aristokratizm anlayışı daxilində yalnız haqqın gücünü tanıyır və təqdir edir, adına zorakılıq, haqsızlıq, istila deyilən nəsnələrə qarşı üsyana çağırır. B.Vahabzadə fikrinin aristokratizmində milli qürur hissi ön qatdadı. Hər məqamıyla xalqın istiqlaliyyət savaşının yanında. Və bu yöndən xalqın azadlıq istəyinə qarşı dayanan qüvvələrə qarşı etiraz edir ki:

Ey ikibaşlı qartal,
Üç yüz ildir dad çəkir
Dünya sənə əlindən.
...Sən dostluq deyə-deyə
Xalqlara düşmən oldun.
Azadlıq deyə-deyə
Azadlıq göylərində
Duman oldun, çən oldun (1, s. 106).

Heç də təsadüfi deyil ki, 1988-ci ildə Azərbaycan xalqının milli-azadlıq hərəkətinin alovlanması, müstəqillik uğrunda aparılan mübarizə B.Vahabzadənin də yaradıcılığında yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu. İstiqlal mövzusu onun poeziyasında ən əsas, aparıcı mövzuya çevrildi. Bu, heç də təsadüfi deyildi. Çünki B.Vahabzadə ömrü boyu xalqın, millətin istiqlalını arzulamış, bu amal yolunda təqiblərdən, sistemin təhdidlərindən belə çəkinməmişdir. Əsl vətəndaş mərdanəliyi ilə bəyan etmişdir ki:

Azadlıq, azadlıq, ömrüm boyunca,
Sənə acın oldum, möhtacın oldum.
Zaman dilimizi qıfıllayınca,
Mən sənə daha çox Leylacın oldum (1, s. 105).

B.Vahabzadənin sənətkar yolu aydın, eşqi dərin, əqidəsi, məsləki aydın olan bir yoldur. Bu yolla gedən hər bir kəs nifrətini qurşun edib düşməninə sinəsində soyutmağın savabını yaxşı bilənlərdir. Azərbaycan adına, türk ruhuna tapınanlardır. Dosta dost, düşməne göz dağı olanlardır.

Yenilməzlik bayrağıdır. Belə insanlar vətənin qayalarını qılnc, dərələrini sipər, səngər bilirlər. Belələri anadan qopub, alınıb millətə oğul olurlar.

B.Vahabzadə bu yaranışın, doğuşun şairidi. B.Vahabzadə cəsarəti, qətiyyəti, dönməzliyi istiqlal savaşı yolunda həmişə xalqının yanında olub. Onun azadlıq mücadiləsinə dəstək verib. Bu yöndə millətinə hava və su kimi gərəkli olub. Hələ sovetlər dönəmində o, müstəmləkə zülmünə məruz qalan xalqlara ünvanladığı şeirlərində öz doğma millətinin düçar olduğu məhrumiyyətlərin ağır-acısını təsvir etməkdən çəkinmir, fəvqəladə bir cəsarətlə yazırdı:

Millətimin dərini
Ünvanlayıb özgəyə,
Başqasının yasında
Öz ölümə ağladım (1, s. 79).

“Şəbi-hicran”dan sonra “Gülüstan” poemasını qələmə alan B.Vahabzadə, belə demək mümkünsə, Azərbaycanda ilk dissident şair kimi tanındı. Vətəndaş poeziyamızın bayraqdarı oldu. Təsadüfi deyil ki, dünyaşöhrətli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatov B.Vahabzadə yaradıcılığının bu dəyərli cəhətlərindən bəhs edərkən yazırdı: “...B.Vahabzadənin poetik təfəkkürü, mədəniyyəti çox üstün mahiyyət kəsb edir və millilikdən ümumbəşəri fəvqə qalxır. Milli və beynəlmiləl münasibətlər problemi günümüzün canlı mübahisələrinə çevrilən məsələlərdən biridir və bu problem öz mütərəqqiliyini, nadir əhatəliliyini və məhsuldarlığını bir daha B.Vahabzadənin yaradıcılığında tapıb” (3).

“Zülmün üzünə haqq deyən şilləni çəksən, Şilləndə möhürlənmiş o qeyrətdədir Allah” düşüncəsi ilə yazıb-yaradan B.Vahabzadə əsl istiqlal şairi kimi öz xalqının azadlıq mücadiləsinə sistemli şəkildə təkan vermiş, əqidəsinin, eşqinin, qanının rəngi bildiyi müstəqil Azərbaycan bayrağının daim başımız üstündə qürurla dalğalanması naminə poeziyanın, ümumən ədəbiyyatın bütün imkanlarından istifadə etmişdi. Təsadüfi deyil ki, ulu öndər Heydər Əliyev 6 iyul 1997-ci ildə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin yubileyinə həsr edilmiş təntənəli iclasda etdiyi çıxışında B.Vahabzadənin sovetlər dönəmi zamanı bütün türk dünyasının mənəvi yüksəlişi və birliyi naminə apardığı mücadiləni yüksək qiymətləndirərək xatırlayırdı: “Mən hələ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işləyən zaman B.Vahabzadənin həbs olunması məsələsi meydana çıxmışdı. O vaxt mən onu xilas etdim. Qoymadım həbs olunsun. Nəinki qoymadım, onunla dəfələrlə söhbətlər apardım, öz məsləhətlərimi verdim. Bunlar hamısı onun xatirindədir. Belə bir insan o vaxt böyük fəlakət qarşısında idi. Nəyə görə? Heç bir cinayəti yox idi. Ona görə ki, millətini sevirdi, millətin qayğıları haqqında yazılar, şeirlər yazırdı. “Gülüstan” poemasını yazmışdı. Ondan ötrü o zaman həbs etmək məsələsini qoymuşdular” (4).

Həmin vaxtdan böyük bir zaman məsafəsi keçmiş, nəticədə Azərbaycan tarix səhnəsində bir daha müstəqilliyinə nail olmuşdur. Müstəqilliyin bayrağının nə qədər əziz olmasını poeziya müstəvisində yetərinə gözəl anladan B.Vahabzadənin tarixi ədalətin bərpa olunmasında müstəsna xidməti var. Bu xidməti Azərbaycan xalqı heç vaxt unutmur. Hər kəs xatırlayır ki, müstəqilliyimiz uğrunda savaşa başlanğıcında ədəbiyyat müstəvisində B.Vahabzadə qədər hünərvərliklə tək-tək yaradıcı insan çaba göstərə bilmişdi. Eyni zamanda sovet hakimiyyəti illərində xalqının düşdüyü acınacaqlı vəziyyəti, rus imperiyasının apardığı assimilyasiya siyasətini, milli zülmü əsərlərində əks etdirməyə çalışan yazıçılar və şairlər arasında B.Vahabzadənin müstəsna rolu olmuşdur. Böyük şair, dramaturq Hüseyn Cavidən, eləcə də istiqlal şairi Əhməd Cavaddan, Almas İldırımdan sonra B.Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatında sovet zülmünə qarşı açıq etiraz edən, səsinə ucaldan ilk şairdir. 1959-cu ildə yazdığı “Gülüstan”, 1963-cü ildə qələmə aldığı “Yollar və oğullar” poemalarında o, ölkəsinin müstəmləkə halında yaşadığını, milli tarixinin və soykökünün inkar edilməsini və s. böyük vətəndaş-şair əzmkarlığı ilə bəyan etdi. “Şükür” namazını qibləsiz qılmağa məcbur edilmiş müsəlman-türk insanların ağır durumu bir sənətkar kimi onu həmişə dərinədən ilgiləndirmişdi. Bütün yaradıcılığı və yaşamı boyunca B.Vahabzadənin qəlbində millətin ağrıları qövr edib. Bu problemdən çıxış yolu onun baş mövzusu olub.

1968-ci ildə B.Vahabzadə Asiya və Afrika yazıçılarının müşavirəsində iştirakı zamanı burada məmləkətlərinin istiqlalını tələb edən görkəmli sənətkarların çıxışlarını dinləyir. Konfransı sovet hökuməti yüz min manatlarla xərc hesabına təşkil etmişdi. Məqsəd əzilen xalqların əzən imperialist

dövlətlərə qarşı üsyanını bütün dünyaya bildirmək idi. Amma konfransın təşkilatçıları, sovet ideoloqları nəzərdən qaçırdılar ki, ən böyük, ən usta imperialist, “parçala, hökm sür” düşüncəsinin fikir babası elə sovet dövlətinin özüdür. Unudurdular ki, həmin konfransda Afrika və Asiyadan dəvətli olan sənətkarlarla yanaşı oturan Azərbaycan şairi B.Vahabzadə içində yaşadığı sovet quruluşunun eybəcər, hiyləgər imperialist sifətini çox gözəl görür və elə oradaca onun əleyhinə “Neo” adlı şeirinin ilk misralarını yazırdı. Ömrü boyu istiqlal arzusu ilə yaşayan, yazıb-yaradan şair üçün həyat devizi, həyat proqramı həmin şeirin ikicə misrasında belə bütün əzəməti, gerçəkliyi ilə öz əksini tapmışdı:

Təməldən uçula evi zalımın,
Qurula binası istiqlalımın.

Xalqın bəsirət gözünün açılmasına, qəflət yuxusundan oyanmasına xidmət göstərib. Ürəklə, cəsarətlə yazıb-yaradıb.

O, yalnız yaşadığı, içində olduğu zamana yox, gələcəyə, yaşanası günlərə də güzgü tutmağın təşnəsiydi, bütün xoş ümidlərə, suverenlik, müstəqillik duyğularına heykəl qoyulmasını istəyirdi. İnsanı yaşadan böyük arzuların tərənnümçüsü kimi yazıb-yaradırdı. Şeirlərində çox mətləbi tələb, hökm kimi qoymağı oxuyanlara ürəkli, cəsarətli olmaq mesajı idi. Millətin azadlıq naminə ayağa qalxması, bir olması, vahid dövlətçilik ideyalarını özündə yaşadan, ehtiva edən ölümsüz mənəviyyat, əbədiyyət hücrəsidir Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. “Türk dünyasının Bəxtiyarı”, “Təfəkkür” nəşriyyatı, 2002, səh.162
2. Nizaməddin Şəmsizadə. Seçilmiş əsərləri, III cild, “Elm”, 2011, səh.425.
3. “Ədalət” qəzeti, 19 avqust, 2000.
4. “Xalq” qəzeti, 6 iyul, 1997-ci il.

XÜLASƏ

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında yenidən başlayan istiqlal tariximizin keçdiyi şərəfli yol. B.Vahabzadənin poeziyasında yaşayan istiqlal duyğuları, azadlıq şeirləri, Azərbaycan Türk tarixi, “bu tarixi yaşadan “Gülüstan “poeması”, “İstiqlal”, “Şəhidlər” poeması. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası milli istiqlal, azadlıq uğrunda savaş müstəvisində tarixi yaşadan, istiqlal, azadlıq, haqq-ədalət, dirəniş, mübarizə yoluna, yolçuluğuna yönələn poeziyadır. Mənsub olduğu xalqın həyat, yaşam qayəsini qan yaddaşına, kökə, ilkinliyə yönəltmək, onu oyatmaq, mübarizəyə qoşmaq Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının başlıca missiyasıdır. Bu poeziya milli-mənəvi varlığımızın yenilməzliyinə, kökdən gəlib kökə getməsinə, öz haqqına sahib çıxma savaşının müqəddəsliyinə ucaldırılmış əbədiyyət abidəsidir.

Açar sözlər: B.Vahabzadənin poeziyasında istiqlalçılıq, istiqlal duyğuları, azadlıq şeirləri, Azərbaycan Türk tarixi, “Şəhidlər” poeması.